

Erkki J. Vepsäläinen

RUUKKIRANNAN KIELOKAUPPIAS

Erkki J. Vepsäläinen

***RUUKINRANNAN
KIELOKAUPPIAS***

© 2020 Erkki J. Vepsäläinen

Kansi: Jussi Ryynänen Chavarría

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN: 9789528024620

Saunassa syntynyt (kevät 1935)

Maria, Vilin äiti – niin Vilille on tuhansia kertoja kerrottu – alusti leipätaikinan, pisti saunan lämpiämään, kantoi kaivosta kuusi sankollista vettä kiukaan päälle sijoitettuun pataan, heitti kuivia halkoja leivinuuniin, sytytti tulen uuniin, ruokki viisi lastaan, otti lakanan, pyyhkeen, keritsimet, pätjän kalastuslankaa sekä pullon öljyä ja meni saunaan.

Synnyttämään.

Leipätaikinaa alustaessaan Maria oli tuntenut kovenevat poltot. Tuolloin hän nosti katseensa taikinapytystä ja vilkaisi lattialla leikkiviä lapsiaan ja uunin vieressä piippuaan lataavaa lastensa isää.

”Lämmitätkö Ossi saunan?”

”Perjantainako? Sauna lämpimäksi? Oletko sinä viikkopöllö?”

Ossi repäisi koivuhalosta tuohta, tuijotti silmät sirrillään tuvan hellassa hehkuvaan tuleen, sytytti siinä laajalla kädenliikkeellä tuohisii-vun, toi hitaasti kyynärpäätään koukistaen palavan tuohenkäppyrän piipulle ja sulki silmänsä. Toinen käsi piipun kopalla hän sytytti tupakanrouheet. Muutamalla nopealla imaisulla pesä syttyi iloisesti. Ossi veti pitkän henkosen ja puhalsi savukiehkuran katosta riippuvan öljylampun ympärille.

Viisi pellavapäistä lasta seurasi isäänsä kuin taikuria.

”Sauna lämpimäksi perjantaina? Viikkopöllö tosiaan.”

Ossi veti pitkän siivun piipustaan ja puhalsi toisen savukiehkuran öljylampun ympärille. Lapset tuijottivat Ossin jokaista liikettä.

”Lapsiltakin menee päiväluku sekaisin, jos perjantainakin sauna lämpiää”, Ossi viisasteli tapansa mukaan.

”Lämmität kyllä saunan tai teet Villen itse”, Maria tokaisi. Hän tiesi, tunsu kohdussaan, että hän synnyttäisi tänään. Maria oli myös varma, että tulokas on poika ja oli hänet jo mielessään ristinyt Villeksi, parhaan veljensä Vilhon kaimaksi. Tietenkin se lapsi oli poika. Kylän naiset olivat tutkineet vatsan asentoa monta kertaa ja Mariakin kolmen pojan ja kahden tytön synnyttäjänä oli päätelty, että tulossa tosiaan oli poika Westien lapsikatraan jatkoksi.

”Ville. Mikä helvetin Ville?”, Ossi tuhahti ja puhalsi vielä yhden savurenkaan ylös kieppumaan lampun ympärille, pisti piipun uuninranssille, sipaisi kämmeniään yhteen ja naurahhti lapsille, jotka tuijottivat häntä hurmioituneina.

”Ollihan sen on. Olli saa käydä oppivuotensa. Olli on sen nimi tai sitten Hilda, mummonsa mukaan, jos on tyttö.”

”Mene hakemaan Hilma naapurista. On sellainen tuntu, että Ville tulee tänään”, Maria sanoi kärtyisen tuskaisesti ja jatkoi leipomistaan.

”Minä en hae Hilmaa, sitä saatanan kiukkupussia. Koeta pitää sisäl-

läsi sen aikaa kun haen Katrin. Katri on hyvä lapsenpäästäjä. Katsopa Nikiä. Virkeä poika. Maailman viisain poika”, Ossi osoitti pellavapäistä esikoistaan.

”Kun Katri on lapsenpäästäjänä, saat tuommoisia lemmikkejä.”

Ossi latasi uudelleen kessua piippuunsa, paineli sitä peukalollaan ja prameilevin elein syytti sen poikamiehenä Pietarissa ripaskatanssikilpailussa voittamallaan syyttimellä.

”Kati se on paras ulosvetäjä”, Ossi virnuili muistoissaan.

Maria nosti äkäisesti katseensa ja heristi taikinaista kättään.

”Syö penkkihillerinnahka punikilta, kun punikki tapetaan”, Maria huusi tuohtuneena ja mustankipeänä.

Katri, pienen talon rehevä tyttö, oli kutmuillut Ossin ympärillä silloin elokuuhilla. Mutta minäpä sen miehen kuitenkin nappasin, Maria hymisteli mielessään. Niin, olihan siitä aikaa jo yli seitsemän vuotta. Nikille tuli tehtyä alkua sinä yönä. Ja nyt oli jo kuudes lapsi tulossa.

Väittelyissä ja haukkumisessa vaimon kanssa Ossi jäi usein hopealle, niin nytkin. Maria oli perinyt äidiltään Hildalta sisukkaan luonteen ja liukkaat leukaperät. Hiljaisena miehenä Ossi lähti hakemaan apua. Katria, vaikka matkaa oli paljon enemmän kuin naapurin Hilmalle.

Onkohan Kusti metsässä?, hän mietti. Voisin kuiskutella Katille muutaman sanan lemmestä, mies myhäili itsekseen, sujautti Marialta salaa huuliharpun taskuunsa ja suoriutui ulko-ovesta lumiselle polulle reissumiehenä oppimaansa laulua hyräillen.

Maria asetteli valkoisen pyyheliinan taikinakorvon päälle, löi puukolla irti muutaman nyrkillisen vielä talven jälkeen kohmeisia marjoja ulkokomeron puolukkatynnyristä, keräsi paakut kulhoon ja vei tupaan sulamaan. Sitten hän raapi viimeiset jauhot puisella koussikalla jauho-larin pohjalta ja seinältä.

”Katso Iita lapsia”, Maria sanoi vanhimmalle, jo yli viisivuotiaalle tyttärelleen.

”Panan saunan lämpiämään.”

”Onko nyt lauantai?”, valkotukkainen, sinisilmäinen tyttö kysyi ja tuuditteli sylissään perheen pienintä, toisella vuodella olevaa siskoaan.

”Saanko minä pestä vauvan?”

”Nyt on perjantai. Iita syötä Liisaa, anna sille maitoa. Keitetään sitten hillapuuroa, kun minä olen tullut saunalta.”

”Minullekin hillapuuroa! Ja minulle!”, huusivat kaksi samankokoista virkeää pellavapäistä poikaa.

”Iita, kun puolukat sulavat, keitä sinä puuro ja anna sitä kaikille. Kaada maito kuppiin ja sirota sokerijauhoa päälle. Juuri niin kuin minä olen sinua neuvonut.”

”Onko meillä pääsiäinen?”, huusivat lapset yhteen ääneen. Pääsiäisenä he olivat syöneet maitohillapuuroa valkoisen sokerijauhon kanssa.

”Niinpä. Ainakin minulla taitaa olla oikein pitkäperjantai”, Maria

huokasi kärsimättömänä itsekseen ja katseli kiltisti pöydän vieressä lattialla leikkiviä lapsiaan ja meni ulos lämmittämään saunaa.

Ei saatanan ukosta ollut saunanlämmittäjäksi, oli niin kiire Katin, sen pahuksen hutsun luo, Maria sadatteli vihapäissään.

Hän vilkaisi polulle, jossa vielä näkyivät Ossin jäljet. Yöllä oli sata-nut lunta, ja vaikka nyt oli keskipäivä ja huhtikuu lopuillaan, ilma oli pakkasesta kirpeä ja puut ja pensaat olivat edelleen peittyneinä valkoi-seen lumeen, joka sai ne kimaltelemaan keväisessä auringonpaisteessa.

Sitten Maria katseli vanhaa hirsistä tehtyä savusta mustunutta sau-naa. Siinä oli pesutupa ja saunaosasto. Pesuhuoneessa oli suuri muu-ripata, jota käytettiin talvisaikaan vain pyykinpesu- tai sianteurastus-veden lämmittämiseen. Talvella kylpijät ottivat löylyt ja peseytyivät saunan puolella lämpimässä. Saunassa oli kolmet lauteet eri korkeudella ja pienen ikkunan vieressä pitkä leveä penkki. Kylvettäessä, silloin kun kiukaalle heitettiin vettä, pienimmät lapset istuivat alimmilla lauteilla, suuremmat keskimmaisilla, ja aikuiset ottivat kuumat löylyt ylimpinä.

Sauna oli niin suuri, että nautiskelija pystyi oikaisemaan itsensä pitkäkseen ylälauteilla ja löylyn hieman laskeuduttua nauttimaan sekä savusaunan tuoksusta että hiostamaan itsensä raukeaksi. Savusaunassa ei ollut piippua. Lauteiden yläpuolelle oli seinään koverrettuun reikään asetettu räppänä, joka aukaistiin lämmitettäessä ja suljettiin kun vii-meiset kekäleet oli otettu kiukaan alta pois ja sauna jätetty siintymään.

Jos pienikin kekäle jäi palamattomana kitumaan ja levittämään kits-kua ja jopa häkää kylpijöiden kiusaksi, saunanlämmittäjä, jolla oli tark-kaan valittu kunniavirka, sai kuulla kylpijöiltä kerrassaan inhottavia huomautuksia ja haukkumasanoja sekä saattoi selkäsaunan saattamana menettää virkansa ainakin muutamaksi saunomiskerraksi.

Heittämällä muutaman tuohisen vesikipollisen vettä kiukaalle sau-nanlämmittäjä ajoi viimeiset noki- ja häkäsauhut ulos räppänästä ja valmisti samalla kylpijoille saunan pehmoisella lämmöllä. Kiukaan päälle sijoitetusta muuripadasta nostettiin kauhalla kuumaa vettä kyl-mävesikorvoon, josta jokainen kylpijä kauhoi pesusoikkonsa täyteen sopivan lämpöistä vettä.

Myöhemmin, kun viisastuttiin, kivikiukaan yhteyteen asennettiin tyhjä öljytynnyri, joka täytettiin vedellä. Vesitynnyristä vedettiin put-kilenkki kiukaan sisälle, jolloin vesi lämpeni kiehuvan kuumaksi kun kiukaassa oli tuli.

Savusaunan kiuas oli rakennettu niin suureksi, että sitä voitiin läm-mittää metrisillä haloilla. Kiuaskiviksi sopivat vain sellaiset mustat ki-vet, jotka pitivät kauan lämpönsä, sihahtivat tuimasti vettä heitettäessä, eivätkä ihan heti halkeilleet tai murentuneet. Joskus kiuaskivet jou-duttiin kuljettamaan taloihin pitkienkin matkojen takaa. Hyvät yksilöt sihahtivat kunnolla vielä seuraavana aamunakin antaen aamupesijälle hyväntuokuiset jälkilöylyt.

Saunassa kylpi koko perhe ja samalla joskus naapuritkin. Isä ja äiti

pesivät lapset yhdessä ja nostivat pikkuiset saunanlauteille lämpimään. Aikuiset auttoivat toisiaan: saippuoivat selän, harjasivat harjalla ja heittivät lämmintä vettä päälle. Tavallisesti sauna lämmitettiin kerran viikossa lauantaisin. Kun miehet kylmettyivät pakkasella metsätöissä tai saappaat ja hartiat kastuivat nuoskakelillä, sauna lämmitettiin useamman kerran viikossa, aina tarpeen mukaan.

Sauna ei ollut yksinomaan peseytymispaikka – se oli eräänlainen terveyskylpylä. Koivuvastalla hakkaamalla saatiin jäykät ja kylmettyneet lihakset ja nivelet vetreiksi, ja jos sattui kiertävä hieroja tai kuppari tulemaan paikalle, saunasta tuli suorastaan parantola.

Seuraavana päivänä kylvyn jälkeen, varsinkin talvisin, saunassa oli hyvä tehdä puhdetöitä. Siellä painettiin kiveräksi luokkeja hevosille, jalaksia rekiin ja kelkkoihin sekä suksia katraalle. Siellä myös kirveisiin istutettiin varret ja vuoltiin ne sileiksi.

Sauna oli myös yhteinen seurustelupaikka. Siellä jopa järjestettiin spiritismiluentoja ja -kokeita, kerrottiin kummitusjuttuja ja tehtiin monet taiat jouluna, juhannuksena ja pääsiäisenä. Silloin kokoontui talon kasvavien seuraksi muuta paikkakunnan nuorisoa ja joskus myös varttuneempaakin väkeä. Ensin tietenkin kylvettiin yhdessä, naiset ja miehet, tytöt ja pojat, samanaikaisesti, ja alasti. Lämmin kuivunut sauna oli erittäin hyvä juttujen ja kuulumisten kertomiseen.

Uusien ihmisten suunnitteluun saunaa ei varsinaisesti käytetty. Vaikka lauteet pestiinkin puhtaiksi, niin aina niihin ja varsinkin kattoon jäi nokea, ja jos lauteella olisi suunniteltu uutta kansakuntaa, pyllypuoli olisi voinut sattua nokiseen paikkaan ja olisi värittänyt mustaksi osoittamaan, että saunassa otiin todennäköisesti oltu lemmenpuuhissa.

Synnyttämiseen puhdas ja lämmin sauna, jossa oli paljon lämmintä vettä, oli verrattoman hyvä ja paras mahdollinen paikka.

Polttojen tihentyessä Maria meni kaivolle ja kantoi sekä pesutuvan että kiukaan päällä olevaan pataan kuusi sankollista kylmää vettä. Tottunein käsin hän latoi pesutuvan padan ja kiukaan alle kuivia koivuhalkoja, repäisi niistä tuohta ja sytytti halot palamaan. Sen jälkeen hän meni vielä liiteriin, valitsi sylillisen leipäuuniin sopivia halkoja, kantoi ne tupaan, laittoi uuniin ja sytytti tulen.

Iida oli jo keittänyt puolukkapuuron ja Maria söi lasten kanssa. Sitenhän otti piironginlaatikosta pellavaisen lakanan sekä pyyheliinan ja ompelukoneen vierestä keritsimen ja pätjän kalastuslankaa sekä pullon pellavaöljyä.

”Niki ja Lita, katsokaa lapsia, äiti menee nyt käymään saunalla, Maria pyysi houkuttelevan käskevästi ja kiirehti ovesta ulos.

”Pitäkää ovi kiinni, ettei tupa jäähdy ja pysykää sisällä”, hän vielä huusi ulos mennessään ja lyllersi jo kovin tuskaisena saunalle.

Puut olivat ehtineet palaa ja lämmittää saunan. Maria kopisteli hiihlihangolla kekäleitä ja katsoi vielä varmuuden vuoksi, että räppänä oli

auki, jotta tappava häkä pääsisi ylös noustessaan reiästä ulos.

Alimmalle lauteelle hän levitti lakanan. Laittoi ikkunapenkille pyyheliinan ja keritsimet ja asetti kalastuslanganpätjän käden ulottuville sekä pisti saunan ikkunalle öljypullon.

Puiseen vesikorvoon, missä lapsia tavallisesti pestiin, hän kaatoi sangosta kylmää vettä ja nosti muuripadasta kiehuva vettä koetellen kädellään, milloin vesi olisi sopivan haaleaa.

Kun synnytyspoltot alkoivat tihentyä, Maria asettui varovasti pitkäkseen lakanan päälle.

”Herra Jumala, auta edes sinä minua”, Maria rukoili.

”Sinä yksin olet minun apunani”, hän miltei huusi, mutta päätti pysyä rauhallisena ja kertasi mielessään mitä hänen oli tehtävä.

Nuorimman tytön Liisan syntyessä – kaikki muutkin olivat syntyneet saunassa – kylän naiset olivat tapansa mukaan huudelleet saunan ulkopuolella, räppänästä, ikkunasta ja ovesta. Ainakin tämän kylän akkojen oli tapana huudella synnyttäjälle ivallisia pilkkahuutoja, hännäviä, mustasukkaisia, herjaavia tai kannustavia huutoja.

Huudoilla oli oma tarkoituksensa. Niillä yritettiin saada synnyttäjää unohtamaan kivut tai tarvittaessa lisäämään polttoja ja nopeuttamaan synnytystä; kun ilkeilyt osuivat niin sanotusti kipeään paikkaan, innostui synnyttäjä yleensä huutamaan takaisin, jolloin monesti lapsi yhtäkkiä pullahtikin maailmaan. Ivahuutojen myötä synnytys saattoi helpottua huomattavasti.

Huutoihin vastasi usein toinen ulkona mölyjää, mutta tärkeintä oli saada synnyttäjä ärsyntyymään ja huutamaan takaisin.

Tuskainen nainen katseli ylös mustaksi hiiltyneitä kattoparruja ja muisteli kaikkien lastensa, varsinkin ensimmäisen, Nikin, syntyessä kuulemiaan herjoja:

”Olisit antanut vasta neljänkymmenen vuoden päästä, niin et ma-kaisi nyt siellä kivuissasi!”

”Mitä vasten annoit?”

”Seinää vasten”, vastasi kuoro tottuneesti.

”Läpesi on kuin seitsemän leivän uuni.”

”Onko Ossi pannut parastaan?”

”Onko se elopellolla tehty, onko sänkiä pyllyssä?”

”Olisit pitänyt jalat ristissä.”

”Parempi sormi siperossa kuin peukalo keskellä kämmentä.”

”Parempi povi pivossa kuin jumalattoman suussa.”

Kaikkia näitä huutoja Maria muisteli, mutta erityisesti Katrin mölyäminen oli jääneet mieleen:

”Sisällä on, olkaa hyvä ja heiluttakaa!, sanoi entinen tyttö.”

”Käykää hyvin ja tehkää sisään!, sanoi entinen tyttö.”

”Mikä on paras ehkäisykeino? Syntymätodistus. Syntymätodistus?”

”Niin. Vain Saara yli kuusikymppisenä on synnyttänyt.”

”Mikä on paras ehkäisykeino Pispalassa? Mäntysuopa ja tärpähti. Mäntysuopa pitää paikat puhtaana ja tärpähti pensselin pehmeänä.”

”Ossilla työpuku on yöpuku ja yöpuku on työpuku.”

”Samallahan sitä itsekin saa kun toiselle antaa, sanoi Nilsin tyttö.”
Lehtolapsen synnyttäjälle oli perinneharrastajilla omat herjat.

”Viikunanlehti se viiksen peittää.”

”Kirottu mies joka ei kiimaista auta.”

”Mikä siellä nurkassa niksaa ja naksaa? Pikkuinen tupalintu syö illallistaan.”

Vanhat naiset, kilpailijat ja yleensä kylän naimaikäiset naiset huutelivat, kannustivat ja antoivat innokkaasti ohjeita:

”Nosta jalat ylös haralleen! Jos se on aitassa tehty, elopellolla siitetty, nosta pyly ylös! Sänki pistää. Mutta jos kärryssä tehtiin, nosta jalat luokille!”

Huutojen tarkoitus oli olevinaan ilmaista, että lapsi olisi helpompi synnyttää siinä asennossa, missä se oli pantu alulle.

Huudeltiin myös miehelle, lasten isälle, todelliselle tai oletetulle.

”Ossilla on kuin Tuovilan sonnilla. Sillä kyllä astuu kaikki kylän lehmät ja hiehot.”

”Sillä on meisseli kuin varsanjalka, kärrynaisa. On siinä mies kasvanut oksaan.”

Nämä huudot auttoivat tuskissaan synnyttävää naista. Kukaan ei synnyttämisen jälkeen muistanut tai tiennyt, tai ollut tietävinään, kuka oli mitäkin huutanut.

Jokaisen lapsen syntyessä saunassa kylän naiset kokoontuivat huutamaan. Heille kaikille oli messuttu ja he panivat sitten vahingon kiertämään, saivat antaa takaisin itse kuulemiaan herjoja. Parhaimmat huutajat, usein ilkein, eniten naurua aikaan saava ja synnyttäjää ärsyttävin huutaja, pääsi kummiksi tai jopa sylikummiksi.

Ja kaikki huutajat tietenkin pääsivät ristiäisiin.

”Saitko siipeesi?”

”Onko mato pistänyt?”

”Puriko vällymato?”

Maria kertasi ja muisteli näitä huutoja ja samalla Ville syntyi – työnsi päänsä ulos ja parkaisi:

”Enniää.”

Maria auttoi pojan ulos. Varmisti, ettei napanuora ollut kaulan ympärillä. Sitoi napanuoran kalastajalangalla varmuuden vuoksi kolmasti ja leikkasi sitten sen poikki.

”Enniää”, Ville parkaisi ja katseli sinisillä silmillään mustankiiltäviä saunan hirsiseiniä.

Maria painoi Villen rintaansa vasten hetkeksi, kokeili vesikorvon vettä kädellään. Se tuntui sopivan lämpöiseltä. Vielä nuori, kaksikymmentäviisivuotias, ja nyt jo kuudennen lapsen äiti, kastoi huutavan lapsensa pesukorvoon, pesi vauvan huolellisesti ja painoi navan varovasti

paikalleen. Muistaen äkkiä tupaan jääneitä viittä muuta lastaan Maria pesi nopeasti itsensä, siivosi paikat ja heitti röntteet pyyheliinan mukana pesutuvan muuripadan alle. Maria huuhteli vielä lämpimällä itsensä ja asteli enniäätä räakyvän pojan kanssa pyyheliina edessään paljain jaloin lumista tietä tuvalle.

Huutava käärö vasemmassa kainalossaan hän aukaisi oven ja laski vauvan pöydälle. Tuvassa olleet lapset syöksyivät uteliaina kurkkimaan pöydän äärelle.

”Tapetaanko tuokin sika?”, kolmivuotias Matias möläytti ja katseli suurilla silmillään pöydällä lahdatavan emakon tavoin kirkuvaa pu-naista lihakönttiä.

Poika meni veitsilaatikolle, kaivoi sieltä terävän sianpistopuukon ja antoi sen vanhimmalle veljelleen Nikille.

”Tämä on terävä, pistä sinä Niki”, poika huusi uhmakkaana ja osoitti pöydällä enniäätä kirkuvaa vauvaa, jota Maria jo kevyesti kapaloi.

”Älä anna sen kiljua pitkään, pistä jo”, Matias yllytti uhmakkaana.

Kusti oli edellisellä viikolla käynyt tappamassa Matiaksen mielestä samaan tapaan kiljuvan sian ja tapaus oli jäänyt tarmokkaalle miehena-lulle lähtemättömästi mieleen.

Matias oli seurannut siantappoa tarkkaan, kuten kaikkia talon piirissä tapahtuvia asioita. Jälkikasvun tekemistä lukuun ottamatta lapset joutuivat katselemaan kaikkea oppiakseen ja joskus pikainen uusien ihmisten suunnittelukaan ei välttynyt pieniltä tarkkaavaisilta katseilta.

”Minä tykkään veriletuista. Äiti, saanhan minä verilettuja?”, pieni poika huusi innoissaan.

”Ja minäkin haluan verilettuja”, yhtyi Matiaksen vanhempi veli Einari kuoroon.

”Äiti, tee meille verilettuja!”

”No ei tätä nyt tapeta, hölmöt. Tässä on teidän pieni veljenne”, Maria sanoi, nosti kapaloitun vauvan syliinsä, näytti sitä jokaiselle sisaruk-selle ja sanoi Matiakselle: ”Tässä on Vili, sinun pieni veljesi. Jumala on antanut sen meille. Tulkaa lähemmäksi!”

Lapset tulivat äitinsä helmoihin katsomaan ja koskettelemaan huu-tavaa poikavauvaa. Matias kosketti varovaisesti vauvan kasvoja, katsoi niitä hellästi.

”No ei varmasti tapeta. Pane Niki jo se puukko pois”, Matias va-kuutteli hyvillään.

”Mikä nimi tälle tulee?”, Matias kysyi ja katseli luisua päänahkaa, josta hapsotti vaaleita hiuksia.

”Ville”, Maria sanoi, laski lapsen pöydälle ja meni katsomaan uunia.

”Ville, minun nimi on Matias ja suojelen sinua aina”, poika sanoi tomerasti pikkuista nyrkkiään näyttäen ja myös muisti myöhemmin lupauksensa.

”Ja minä kanssa”, Einari matki veljeään ja heristeli nyrkkiään.

”Ja turpiin tulee, jos sinua Ville joku hakkaa. Huuda vain Einari

apuun”, velipoika hyppeli molemmat nyrkit pystyssä lattialla.

Puut olivat jo palaneet uunissa. Maria veti hiilikoukulla hiilet hellan puolelle ja luuti arinan katajaluudalla. Sitten hän nosti korvosta taikinan pöydälle, teki siitä Iitan avustamana kuusi leipää ja painoi jokaiseen sormenpäillä siunauksen merkin.

”Suo herra, että leipää riittää kaikille lapsille ja koko perheelle. Herra leivät siunatkoon”, Maria rukoili tottuneesti ja katsoi lapsiaan.

”Herra siunatkoon sinua Ville ja kaikkia lapsia. Tee heistä hyviä ihmisiä!”

Kun uuni oli joutunut sopivan lämpimäksi ja leivät olivat kohonneet, Maria nosti ne puisella leipälapioilla kuumaan uuniin paistumaan, siivosi pöydän ja luuttusi sen jälkeen lattian.

Kotvasen kuluttua hän levitti valkoisen pyyheliinan pöydälle, veti leivät yksi kerrallaan kuumasta uunista Villen viereen pyyheliinalle ja koputteli sormenpäillään jokaista leipää päältä ja pohjasta varmistaen näin, että ne olivat varmasti kypsiä.

Vauvaa lukuun ottamatta kaikki lapset istuivat kiltisti pöydän äärellä äitinsä puuhailua seuraten. Maria leikkasi pehmeästä lämpöisestä leivästä terävällä veitsellä herkullisesti tuoksuvat siivut lapsille ja itselleen, voiteli ne itse kirnuamallaan voilla ja kaatoi mukeihin kirnupiimää, jossa oli ikään kuin syntymäjuhlan kunniaksi pieniä vainokareita.

Perheellä oli kaksi lehmää: Lahtari ja Punikki. Ne oli nimetty sisälissodan – kapinan – karmaisevien muistojen mukaan.

”Isä tulee!”, äkkiä Matias huusi suu täynnä leipää. Tarkkakorvainen poika oli ensimmäisenä kuullut huuliharpun soiton. Jo kaukaa Ossi ilmoitti tulostaan omalaatuisella tavallaan.

Maria kuuli naapurin Peni-koiran haukkuvan. Hiilikoukulla hän tyrkkäsi hiiliä hellanrunkien alle, vetäisi vähän tuohta halosta, puhalsi liekin loimuamaan ja nosti kahvipannun hellalle kuumenemaan.

”Lapset, jos istutte kiltisti penkillänne, saatte lisää leipää ja puolukapuuoroa”, Maria komensi.

Ja muistatko vielä sen virren -suosikkilauluaan huuliharpulla soittaen Ossi tuli mahtailen Katrin kanssa sisälle.

”Voi hyvä Jumala siunatkoon!”, Katri huusi ovelta kun näki lapsikatraan istuvan leipäpalat kädessään pöydän äärellä ja pienen kapaloitudun lapsen pöydällä.

”Miksi et lähettänyt Ossia hakemaan minua aikaisemmin? Missä muut akat ovat?”, Katri siunaili, heitti takin päältänsä ja huopatossut jalastaan ja meni katsomaan tyytyväisenä nukkuvaa lasta.

Minäkin haluaisin tuollaisen vauvan, hän ajatteli mielessään ja silitti varovaisesti vauvan ryppyisiä kasvoja. On se Ossi tosi mies. Kuudes lapsi, hän laski yhteen pöydän ympärillä hiljaisina istuvat pellavapäät.

Olisin minäkin sen ottanut, mutta tuo nainen oli ovelampi. Teetätti lapsen heti ensimmäisenä yönä, ja minun piti sitten vihoissani ottaa

Kusti, se tuhkamuna. Kyllä minä sinulle vielä näytän. Veit Ossin minulta, Katri ajatteli katkerana, mutta heltyi kuitenkin heti äidilliseksi vauvaa katsoessaan.

”Saisinpä minäkin tuollaisen vauvan. Pojan minäkin tekisin. Onko se poika?”

Ossi katsoi miettiväisenä Katria ja muisti hänen toivomuksensa myöhemmin.

”Poika se on. Tein sen itse”, Maria ärähti kiukustuneena ja jatkoi lauh tuneemmalla äänellä.

”Käskin tuon ukon hakemaan Hilman, mutta hän halusi välttämättä noutaa sinut. Kehui sinun olevan kylän paras ulosvetäjä. Katsopa vain, miten potran pojan minä olen tehnyt.”

Sitten Maria otti kapalokäärön syliinsä, aukaisi rinnuksensa ja varovasti nosti maidosta turvonneen rintansa pojan suuhun. Silmät kiinni vauva hamusi huulillaan nänniä ja tapaili käsillään tissiä.

”Isäänsä tulee”, Ossi nauroi mielissään.

”Tapaillee heti tissiä.”

”Tästä tulee maailman viisain poika”, Maria kehuskeli ja painoi pojan rintaansa vasten.

”Niin, maailman viisain poika”, Ossi yltyi.

”Ja pojalle annetaan nimeksi Ossi, isänsä mukaan.”

Ossi veti piipun ja tupakkamassin taskustaan ja alkoi täyttää piippua rouheilla.

”Minä olen tämän pojan tehnyt ja annan sille nimenkin. Pojan nimi on Vili, eikä mikään muu,” Maria sanoi topakasti.

”Ja mene ulos imemään piippuasi. Täällä et puhalla kessusavuja vauvan keuhkoihin”, Maria uskalsi kommentaa miestänsä.

Ossin teki mieli vastata terävästi, mutta lapset keskeyttivät:

”Viliii, annetaan nimeksi Vilii!”, isommat lapset huusivat ja myös Liisa tapaili: ”Vilii, Vilii.”

”Tästä tulee maailman viisain ja rakkain poika, paras mies”, Maria sanoi uhmakkaan ylpeänä.

”Vai Ossi, ehei? Tästä ei tulekaan halonhakkaajaa. Tästä minä teen herran, niin, herran minä Vilistä kasvatan. Pappi pojasta tehdään.”

”Vai pappi”, Ossi tuhahti ja tapaili piippuaan.

”Kuulehan Maria, halonhakkaajaa parempaa ammattia ei ole olemassakaan. Kun puu kaatuu, se on aina rahaa. Ja raha on leipää. Puita kasvaa jatkuvasti. Puu on tuhansia vuosia tuonut ihmisille leivän ja tuhansia vuosia eteenpäin puu tulee tuomaan ihmisille rahaa. Puita kasvaa enemmän kuin niitä kaadetaan ja tiedätkö sinä, Maria, aikanaan Egyptissä hieroglyfia kirjoiteltiin ruohosta tehtyihin papyruksiin ja nyt puusta tehdään paperia. Ja tiedätkö, puusta tehdään kaikenlaisia aineita: maaleja, sokeria, saippuaa ja puuhevosia”, Ossi vitsaili, imeskeli piippuaan, katseli Katia ja Mariaa sekä pöydän ympärillä hiljaisina istuvia lapsiaan varmistaen kaikkien kuuntelevan häntä ja jatkoi:

”Metsätyömiehet, halonhakkaajat ovat vielä sittenkin kunniassa, kun keksitään kone, joka sulattaa metsässä puun juurineen säiliöön ja työstää siitä kaikenlaisia vekottimia. Niin pitkään kuin on puita, on halonhakkaajia ja niin pitkään riittää ihmisillä syömistä. Ja niin pitkään kuin ihmisillä riittää syömistä, niin pitkään ihmisillä riittää pieraismista. Kuulehan Maria. Tästä ukosta minä kasvatan halonhakkaajan. Katsopas millaiset jäntereet pojalla jo on”, Ossi nosti äitinsä sylissä tisiä imevän pojan jalkoja.

”Saatpa nähdä miten hyvä halonhakkaaja pojasta tulee”, Ossi puhui tosissaan, vaikka äänessä käväisi välillä pirullinen leikkilisyys.

”Kuulehan sinä ukko, minä tein tämän pojan. Sinä et ole muuta kuin siementänyt. Minä kasvatan pojasta herran. Se hankkii enemmän kuin kaikki muut teistä yhteensä. Vai halonhakkaaja!”, Maria turskautti ja miltei huusi vihasena, niin että pienemmät lapset rupesivat itkemään. He luulivat, että äiti oli vihainen heille.

”Vai herraspappi”, Ossi tuhahti kaivellen piipullaan sianrakosta tehdystä tupakkamassistaan kessun ja poistui tuvasta ulos sauhuttelemaan.

Katri laittoi touhukkaasti valkoisen Marian kutoman pöytäliinan ja kahvikuppeja pöydälle, kiehautti kahvit ja kaatoi juomaa kuppeihin.

”Tulepas sinä, Maria, kahville ja tulkaapas lapset ja Ossikin. Tule Ossi Vilin ensimmäisille syntymäpäiväkahveille”, Katri huusi ulos.

Ossi tömisteli lunta saappaistaan rappusten eteen Nikin metsästä kantamiin kuusenoksiin ja huuliharpullaan ’Olen kuullut on kaupunki tuolla’ – laulua soitellen astui lämpöiseen tupaan. Hän vilkaisi pöydällä makaavaa kapalokääröä ja tuhahti.

”Herra, pappi. Herraspappi. Halonhakkaajan minä sinusta teen. Seitsemän mottia kun hakkaat päivässä, niin sitten saat ottaa akan itsellesi. Seitsemän mottia. Se on miehen mitta”, Ossi puhui ja istuutui itse aikanaan nikkaroimansa pitkän pöydän päähän.

Lapset seurasivat isäänsä hiljaisina pelonsekaisin tuntein, sillä he olivat niin monesti saaneet tuntea nahoissaan tämän kiivauden koivuheran tanssiessa heidän paljailla pylyillään, mutta nyt Ossi loi rauhallisen tunnelman hämärtyvään tupaan kahvia hörppien ja välillä huuliharpua soitellen.

”Iida, lypsätkö Punikin? Minä lypsän Lahtarin”, Maria pyysi vanhin tytöstään, sillä hän tunsu itsensä vielä kovin voimattomaksi kahden lehmän lypsämiseen. Punikki oli luonteeltaan lauhkeampi kuin Lahtari, joka äkäisempänä saattaisi vaikka potkaista arkaa tyttöä ja voisi kaataa maitosangon.

”Sinähän olet jo iso tyttö”, hän kannusti.

”Saanko tosiaan lypsää Punikin?” Iida nousi mielissään penkiltä.

”Kyllä minä lypsän Lahtarinkin. Minä sidon nuoralla sen takajalat, ettei se pääse potkimaan ja kaatamaan maitokiulua.”

”Mene Maria, makuulle, olet jo osuutesi tehnyt”, Katri kannusti.

”Minä lypsän lehmät. Iita voi ne sitten tarkkoa, mutta olet näköjään

jo keittänyt puolukkapuuroa”, Katri katsoi pesuvadissa viruvia puuroisia lautasia.

”Maria, sanopas missä teillä on puolukat ja jauholaari, niin minä keitän teille puolukkapuuroa huomiseksikin.

”Tuolta komerosta löydät puolukkatynnyrin, mutta jauhoja ei enää ole. Laitoin viimeiset jauhot pataan juuri ennen Vilin syntymää”, Maria huokasi miettiäänä, kun arkiset murheet vyöryivät taas mieleen.

Nyt oli perheessä kahdeksan suuta. Ruoka oli ollut tiukassa jo aikaisemminkin.

”Minä lypsän lehmät. Ja lapsi tuo viljäskin tullessaan, on meidän kylän vanha sanonta. Tulepas lita, lähdetään navettaan”, Katri touhusi, vilkaisi Ossia, ja kiirehti rehevää rintamustaan nostaen Iidan kanssa navettaan.

Ossi seurasi Katrin pyöreän takamuksen häipymistä oviaukosta. Myös Maria oli huomannut Katrin teerenpelin, mutta kätki sen syvälle sielunsa sopukoihin.

”Tulkaapas musikat hieromaan!”, Ossi heittäytyi sänkyyn selälleen ja veti huuliharpun huulilleen. Neljä lasta kömpi hänen mahansa päälle. Tietäen saavansa palkinnon lapset hieroivat isäänsä käsillään ja jaloillaan – hartioita, rintaa, mahaa, käsiä ja jalkoja. Pikku-Liisa jokelteli mahan päällä. Hänelle oli annettu pehmeimmät paikat hierottaviksi.

Ossi soitteli huuliharpulla lempikappaleitaan: ’Olen kuullut on kaupunki tuolla’ ja ’Vieläkö muistat sen virran’. Lapset kuuntelivat haikena heille jo tutuksi tullutta musiikkia.

Pieni vauva potki pöydällä. Maria asetteli pehmeitä pyyheliinoja kätkeyn ja sijasi isommille lapsille vuoteita, kun Matias huusi: ”Paskattaa.”

”Minuakin paskattaa”, Einari matki ja samalla rysähti. Paljaspyllyinen Liisa rysäytti vetelän liejun Ossin mahalle. Tuore ruisleipä ja puolukkapuuro olivat tehneet tehtävänsä.

”Voi saatanan kakarat”, Ossi huusi.

”Tulette paskantamaan minun päälleni.”

Samalla Vili rääkäisi pöydällä: – Enniiää, enniiää!

”Vai et näe”, Ossi huusi, ravisteli lapset päältään, sieppasi rääkyvän kapalomytyn käteensä, potkaisi oven auki ja viskasi mytyn kauaksi lumihankeen.

”Vai minulle rupeat pentu rääkymään”, hän huusi. Hyppäsi itsekin hankeen, pyyhki lumella ensimmät paskat mahansa päältä ja juoksi sitten saunaan, jonne Katri lehmät lypsettyään oli ennättänyt pesulle. Iida oli ahkerana tyttönä jäänyt tarkkomaan Punikkia ja Lahtaria.

Matias ja Einari juoksivat etsimään vauvaa lumihangesta. Maria oli sijannut lasten sänkyä, eikä ollut huomannut ensinkään Vilin ilmalentoa hankeen. Oli onni että kapalomytty oli pudonnut jalat edellä lumen. Siellä se oli miltei umpihangessa. Vain pää oli näkyvissä.

”Tuo lapio nopeasti”, Matias määräsi vanhempaa veljeään ja kiirehti

repimään käsin lunta kapalon ympäriltä.

Einarin lapioidessa lunta ja Matiaksen auttaessa käsin he saivat vauvan ulos nuoskalumesta. Se oli Vilin ensimmäinen ilmalento, jonka seurauksena hänelle jäi elinikäinen korkean paikan kammo, kuten hänen lapsuudenystävänsä Veijo, jonka Katri Kustin ihmeeksi synnytti yhdeksän kuukauden jälkeen Vilin syntymästä, usein huomautti.

”Vilillä on niin paha korkean paikan kammo, ettei hän uskalla milloinkaan ottaa rehevää naista”, Veijo usein veisteli.

Ossi heitti alushousunsa pesukorvoon ja aukaisi saunan oven. Katri oli pesulla ja pyllötti alastomana vesikorvon äärellä.

”Heitä nopeasti vettä mahalle, jotta paska irtoaa”, Ossi huusi eikä malttanut olla läimäyttämättä Katrin rehevää pyllyä.

”Tuo nainen pitäisi panna siitokseen”, hän virnuili.

Katri kääntyi rehevänä ja näki unelmansa miehen vierellään aivan munasillaan.

”Siinähan sitä on, sen kun vain siität”, Katri naurahi ja heitti vadilisen kylmää vettä Ossin päälle.

Tarina ei täysin aukottomasti kerro, miten Ossin paskanpesureissu saunassa päättyi, mutta vihdoinkin Kustilassa juhlittiin ristiäisiä yhdeksän kuukauden jälkeen Vilin syntymästä.

Päivä alkoi jo sarastaa kun tarkkakorvainen Matias kuuli hevosen kellon kilinää ulkoa.

”Kuuletko Einari?”, Matias nyki vieressään nukkuvaa veljeään.

”Joku on tulossa meille, hevosen tiuku kimajaa.”

”Anna minun nukkua”, Einari potkaisi ja veti peitettä tiukemmin ympärilleen.

”Mennään katsomaan, varmasti ovat jo meidän pihalla, ovatkohan ne mustalaisia”, Matias potkaisi takaisin.

”Mitä te musikat siellä meluatte? Olkaa hiljaa!”, Ossi murisi Marian vierestä toisesta sängystä.

”Jos ette nyt lopeta, koivuniemenherra tulee saporomäelle käymään”, Ossi pelotteli piiskalla, jolla hän usein lapsia kuritti. Opetukseksi, kasvatuksiksi ja herransiunaukseksi, vaikka Ossi ei erityisen uskovainen ollutkaan.

”Joka vitsaa säästää se lastaan vihaa”, oli Ossin tuttu ja mieleinenkin ajatus, ja pojat tiesivät sen. Vaikka mieli tekikin rynnätä ikkunaan katsomaan taloon tulevaa hevoskyytiä, eivät veljekset uskaltaneet suuttuttaa isäänsä.

Nikiä, vanhinta veljestä, Ossi ei milloinkaan kurittanut, mutta Niki nuorena seitsemänvuotiaana diplomaattina ei usein sotkeutunutkaan perheen riitoihin ja tappeluihin. Nytkin hän nukkui, ylimmäisenä kerrossängyssä kuten veljesten päämiehelle kuuluikin. Tytöt, Iida ja Liisa, nukuivat keskimmaisessa lokerossa.

Navetan poskesta kuului hevosen pärskähdys ja aisakellon kilinä.

RUUKINRANNAN KIELOKAUPPIAS on yhteensä viisitoista romaani- ja runoteosta kirjoittaneen espanjansuomalaisen **Erkki J. Vepsäläisen** pääteos.

Savossa syntyneen kirjailijan tarina kulkee Suomen itsenäisyyden alkutaipaleiden kautta toisen maailmansodan myllerrykseen kuvaten pohjoissavolaisen maalaiskylän ja siellä asuvan suurperheen arkista elämänmenoa.

Kirjan pääosassa on perheen pienimpiin kuuluva Vili, joka kerää varoja kodin yhteiseen kassaan myymällä kieloja ja muita luonnon antimia läheisellä Kuopion kuuluisalla torilla, jonne myös lentopommit iskevät talvi- ja jatkosodan dramaattisina vuosina 1939–1944.

”Marraskuun 30. päivänä 1939 Neuvostoliitto hyökkäsi Suomeen. Westin perhe kulki rivakasti kaupungista kotiin jäätietä pitkin. Oli harvinaisen kova pakkasaamu alkutalveksi. Mittari näytti yli kahtakymmentä astetta. Niki ja Iida työnsivät täysinäistä potkurikuormaa. Ossi ja Maria vetivät molemmat jalaskelkkoja. Einari ja Matias seurasivat suuret kontit selässään. Liisa seisoi, samoin kontti selässään, Nikin potkurin jalaksilla. Vili yritti myös pysytellä Iidan potkurin jalaksilla hänkin konttia kantaen. Kalevin, perheen patjanpohjimmaisena, Maria oli sentään jättänyt naapurin sokealle Hilda-mummolle hoidettavaksi.”

Kannen suunnittelu ja toteutus:
Jussi Rynänen Chavarría